

о правильном построении родного очага, как одной из жизненно важных ценностей, не может не быть актуальным. В наше сложное время проблема дома как никогда нуждается в изучении. Посредством родного дома человек выстраивает свое представление о жизненных ценностях. С истоков родного крова начинается любовь к Родине, любовь к своей земле.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Белякова Г. Славянская мифология. – М.: Просвящение, 1995. – 240с.
2. Карпов И. Словарь авторологических терминов. Йошкар-Ола: Марийский гос. пед. Институт, 2003. – 64с.
3. Козлов А. Миф и его современные интерпретации. – Севастополь: СевГТУ. – Вып.102. – С.44-48
4. Словарь русского языка XI - XIV вв.. В 10 т. – М.: Наука, 1977. – Т. 4. – 407с.
5. Телегин С. Термин «Мифологема» в современном российском литературоведении // Архетипы, мифологема, символы в художественной картине мира писателя. Материалы заочной научной конференции. – Астрахань: Астраханский университет, 2010. – С. 14 – 16.
6. Холлис Дж. Мифологема: Воплощения невидимого мира. – Москва: Класс, 2010. – 184с.
7. Цветаева М. И. Собрание сочинений: В 7 т. – Т. 1: Стихотворения. – М.: Эллис Лак, 1994. – 639 с.
8. Цветаева М. И. Собрание сочинений: В 7 т. – Т. 2: Стихотворения. Переводы. – М.: Эллис Лак, 1994. – 591 с.
9. Цветаева М. И. Собрание сочинений: В 7 т. – Т.4: Воспоминания о современниках. Дневниковая проза. – М.: Эллис Лак, 1994. – 686 с.
10. Цветаева М. И. Собрание сочинений: В 7 т. – Т.5: Автобиографическая проза. Статьи. Эссе. Переводы. – М.: Эллис Лак, 1994. – 718 с.
11. Цветаева М. И. Собрание сочинений: В 7 т. – Т.6: Письма. – М.: Эллис Лак, 1995. – 798 с.
12. Цветаева М. И. Собрание сочинений: В 7 т. – Т.7: Письма. – М.: Эллис Лак, 1995. – 847 с.

Палазова Тетяна Михайлівна, кандидат політичних наук, викладач, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 32(477)

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ЯК СУБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Завдяки вивченню особливостей функціонування політичної еліти на пострадянському просторі в останні десятиліття, було встановлено, що політична еліта відіграє значну роль у модернізаційних процесах через недостатній розвиток громадянського суспільства. Показано, що політична еліта характеризується неконсолідованістю та неефективністю функціонування, неможливістю оновлення її складу. Серед головних чинників такого стану виділено формування політичних мегасуб'єктів.

Ключові слова: політична еліта, модернізація, політичні суб'єкти, політичні мегасуб'єкти

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭЛИТА КАК СУБЪЕКТ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Благодаря изучению особенностей функционирования политической элиты на постсоветском пространстве в последние десятилетия, было установлено, что политическая элита играет значительную роль в модернизационных процессах вследствие недостаточного развития гражданского общества. Показано, что политическая элита характеризуется неконсолидованностью и неэффективностью функционирования, невозможностью обновления ее состава. Среди главных факторов такого положения выделено формирование политических мегасубъектов.

Ключевые слова: политическая элита, модернизация, политические субъекты, политические мегасубъекты

POLITICAL ELITE AS SUBJECT OF POLITICAL PROCESS

Due to the study of features of functioning of political elite on post-soviet space in the last decades, it was set that a political elite plays a considerable role in modernization processes through insufficient

development of civil society. It is shown that a political elite is characterized inefficiency of functioning, impossibility of updating of her composition. Among the main factors of such state it is distinguished forming of political megasubjects.

Keywords: *political elite, modernization, political subjects, political megasubjects*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Динаміка цивілізаційних змін у сучасному світі характеризується посиленням процесів глобалізації та демократизації, а також розгортанням системних модернізаційних перетворень у країнах, які перебувають на перехідному етапі суспільно-державного розвитку. Група країн перехідного типу постійно збільшується, адже у стадії демократичного транзиту сьогодні перебуває значна частина держав.

В останні роки на посткомуністичному просторі склався надзвичайно широкий спектр політичних режимів, структур розподілу та відтворення влади, сформувалися різні політичні системи. Як наслідок, в одних країнах завершився процес консолідації ліберальних демократій, в інших – демократичні компоненти взаємодіють разом з недемократичними, в третіх – формальні демократичні процедури використовуються як фасад, за яким приховуються нові різновиди авторитарного правління. Відмінності політичних режимів настільки наявні та безпрецедентні, що перед сучасною політологічною співдружністю постає завдання докорінного концептуального оновлення усталених уявлень про політичну модернізацію, зміни та політичний розвиток з урахуванням принципу альтернативності та трансформації політичних систем.

Аналіз останніх публікацій з проблематики дослідження. Історико-політичний досвід ХХ століття беззаперечно довів: демократія є єдиною ефективною альтернативою загальносвітового цивілізаційного поступу людства. Отже, не дивно, що одним із центральних питань політичної науки виступає «теорія транзиту», в межах якої досліджується проблематика розвитку суспільств перехідного типу в контексті аналізу процесів демократизації, глобалізації та модернізації.

Окремим аспектам проблеми вивчення шляхів трансформації політичних систем перехідних суспільств присвячені монографії вітчизняних авторів – В. Андрущенко, В. Беха, В. Богданова, М. Михальченка та ін. У формуванні концептуального базису політичної модернізації помітну роль відіграють роботи українських (Е. Головаха, Д. Табачник, І. Курас, Л. Нагорна) та російських (В. Гельман, В. Єлізаров, О. Кинев, А. Мельвіль) учених.

За умов активізації загальноцивілізаційних перетворень трансформація функціонального виміру політики зачіпає всі сфери політичного життя – і структурну організацію політичної системи, і специфічну царину здійснення влади у державі, і сфери політичної інституціалізації та політичної участі еліт у процесах трансформації та модернізації.

Україна, як і решта постсоціалістичних країн, здійснює демократичний перехід і має вибрати найдоцільнішу модель демократії, яка дасть їй змогу зберегти національну специфіку і при цьому посісти гідне місце серед держав і народів світу. З огляду на це, визначення пріоритетів трансформації, модернізації та етапів її реалізації є актуальним завданням української політичної еліти.

На нашу думку, в посткомуністичних державах політична модернізація є першочерговою, тому що в умовах неорганічного типу модернізації політична сфера домінує стосовно інших. Першопочтовом (внутрішнім) до модернізації є поява політичної волі до змін у середовищі суспільних очільників. Вибір шляхів та методів модернізації також відбувається у сфері політики. Виконання країною завдань політичної модернізації, до яких, на думку В. Горбатенка і О. Бабкіної, належать, по-перше, інституційне забезпечення функціонування демократії; по-друге, запровадження демократичних процедур у всі сфери суспільного процесу сприятиме здійсненню структурних і якісних змін не лише в політиці, а й у соціально-економічній, духовно-культурній та інших сферах, створюючи умови для збереження стабільності та внутрішньої консолідації суспільства [3, с. 280-282].

Виклад основних результатів дослідження. Україна в своєму розвитку пройшла три (за В. Горбатенком) етапи модернізації: ранньомодернізаційний, імпульсивно-еклектичний, що тривав з середини XVII до початку ХХ ст.; псевдомодернізаційний, тоталітарно-бюрократичний, хронологічні межі якого збігаються з часом існування СРСР (від початку 20-х до кінця 80-х років ХХ ст.); сучасно-модернізаційний, транзитно-кризовий збігається в часі з існуванням України як самостійної держави (від 90-х років ХХ ст.) [2, с. 88-107]. Кожен з цих етапів мав певні особливості. Проте практично завжди на перший план виходить питання про політичного суб'єкта трансформації та модернізації.

Дослідники теми політичної суб'єктності вважають, що чітке спрямування модернізаційним процесам здатні надати або політичні інститути (наділені необхідними конституційними

повноваженнями), або політична еліта (за умов консолідації елітних груп навколо модернізаційної мети), або численні соціальні групи, або харизматичні лідери. Ідеальною схемою суб'єктності вважається варіант, за яким діє синергетичний ефект усіх названих чинників [4]. Утім, в умовах пострадянської трансформації бездіяльність суспільства (соціальних груп) компенсується активністю еліт. В умовах нестабільності значно зростає роль еліти у нав'язуванні суспільній свідомості системи оцінок та цінностей. Як наслідок – суспільні групи в сучасних умовах впливають на політичний процес лише тією мірою, якою їм це дозволяють робити еліти. У зв'язку з цим соціальні групи слід розглядати, швидше, як специфічний вид ресурсів, доступних елітам, а не як суб'єктів [1]. Реальну можливість впливати на трансформацію державних інститутів має лише політична еліта, а отже, лише вона (або окремі її сегменти) має достатній потенціал аби стати суб'єктом модернізації.

Інший підхід, загальноприйнятий у сучасній транзитології, передбачає, що «динаміка і траєкторія політичних змін у посткомуністичних країнах можуть пояснюватися цілком як похідні від структури і поведінки еліт» [5]. Одним з можливих результатів взаємодії елітних груп є «інституційний компроміс», який є вирішальним кроком до встановлення політичної конкуренції під верховенством права завдяки колективному встановленню обопільно прийнятних інститутів. Таким чином, певний сценарій конфліктів еліт, незалежно від якісних характеристик їх представників (стратегічного мислення, управлінської майстерності тощо), може мати своїм наслідком встановлення не формальної, а реальної демократії, а відтак і стати ефективним інструментом політичної модернізації.

Розглянемо еволюцію суб'єктності політичної еліти в Україні. Так, протягом 1991 – першої половини 1994 рр. в Україні діяла емпірично створена владна конструкція, в межах якої жоден з політичних інститутів (Президент, Уряд та Верховна Рада) не був наділений такою кількістю прерогатив, які б дозволяли йому здійснювати вирішальний вплив на формування політичного та економічного курсу країни. Отже, діюча на той момент в Україні владна конструкція унеможлиблювала виконання будь-яким політичним інститутом суб'єктних політичних функцій, не кажучи вже про модераторську модернізаційну місію.

Щодо політичної еліти, то вона в цей час перебувала в розбалансованому стані: політичні рішення все ще ухвалювалися переважно представниками пострадянської еліти, яка, у свою чергу, «патрунувала» процес інтенсивного формування бізнесу фінансово-промислових груп. Через бурхливі події, пов'язані із накопиченням капіталу, новітні власники ФПП не мали можливості сконцентруватися на питаннях інституціоналізації політичного впливу. Отже, нова конструкція українського політичного класу (політичної еліти) лише починала вимальовуватися, що також унеможлиблювало виконання ним місії модератора перетворень.

Виконання середнім класом певних функцій модератора модернізаційних процесів також було ускладнено, мінімум, двома обставинами. По-перше, розшарування українського соціуму за геополітичними уподобаннями хоч і мало на той момент переважно латентний характер, але вже чітко вимальовувалося (доказ – президентські вибори 1994 року, під час яких вирішальну роль відіграли саме геополітична орієнтація кандидатів і їх чітка «географічна» підтримка). По-друге, переважно патерналістське пострадянське українське суспільство було деморалізоване гіперінфляцією початку 1990-х рр. і, відповідно, позбавлене політичної волі. Радянський середній клас (ІПП, вчителі, лікарі, науковці) за нових політичних умов став найменш забезпеченим прошарком суспільства, новий середній клас ледве починає формуватись.

Період від другої половини 1994 р. до 2004 р. характеризується економічною стабілізацією; появою впливового політичного інституту (президента), що здійснював моновплив на політичну систему; формуванням нової структури політичного класу (владної еліти) шляхом інституціоналізації політичного впливу ФПП; відсутністю модератора модернізаційних процесів в Україні і, відповідно, чіткої стратегії перетворень. У 1992 році з проханням «сказати, що потрібно будувати в Україні» до депутатів Верховної Ради України звернувся тоді ще прем'єр-міністр Леонід Кучма.

Ставши у 1994 році Президентом України і зрозумівши, що поставлене парламентарям (як частині політичного класу) питання так і залишається риторичним, Л. Кучма прямує до Конституції 1996 року, яка політично перетворила Україну у президентсько-парламентську республіку, в межах якої глава держави отримав майже необмежені важелі впливу на всі гілки влади. В політичному та правовому сенсі (за кількістю повноважень) Президент ставав центром політичного та владного механізму України. Фактично, інституційні повноваження Президента надавали йому історичну можливість стати суб'єктом (модератором) української модернізації. Втім, через низку об'єктивних обставин, таких, як політично та національно неструктуроване суспільство (слабкість та висока конфліктність еліти, яка сфокусована на розширенні ареалу власного політичного та бізнес-впливу, замість розробки консолідуючої модернізаційної моделі; поляризоване – за ідеологічними,

світоглядними, економічними ознаками – суспільство; монозалежність від Російської Федерації) та суб'єктивних (відсутність у Президента політичної волі до глибокої модернізації) Президент України Л. Кучма не став суб'єктом модернізації в Україні.

Цікаві процеси в цей період відбувалися і з політичною елітою, невід'ємною частиною якої в Україні став олігархат. За майже десять років президентства Л. Кучми великий капітал формувався владою шляхом відкриття окремим представникам бізнесу доступу до реекспорту російської енергетичної сировини, до дешевих фінансових ресурсів, до державних монополій (земля, дороги, вода і т. д.), практично безкоштовної приватизації державної власності, створення ліберальних умов експорту-імпорту для певної групи продуктів. Низькі собівартість продукції (яка досягалася за рахунок доступу до демпінгових цін на російські енергоносії) та заробітна плата зумовили експортну конкурентоздатність української продукції. Цілком зрозуміло, що низький рівень життя українців та існування демпінгових цін на російські енергоносії як умови формування та існування капіталу в Україні суперечили оновленню (модернізації) вітчизняної економіки. Більше того, отримання прибуткової ренти за рахунок демпінгових цін на енергоносії та людську працю перетворювало нову вітчизняну бізнес-еліту у найбільш послідовного консерватора, прибічника збереження Україною статус-кво як у внутрішній, так і зовнішній політиці.

Українські олігархи та створені ними ФПГ на початку ХХ ст. стають впливовими, майже визначальними політичними та економічними акторами. Разом із вмонтуванням олігархії в економіку України, а потім – і реорганізацією всієї економіки для отримання олігархічними фінансово-промисловими групами прибуткової ренти, олігархи стають невід'ємною частиною політичної еліти України. Більше того, наприкінці минулого століття вони починають адаптацію під себе політичного механізму в Україні, модеруючи процес т. зв. «політичної реформи», яка разом із створенням умов для політичної інституціалізації в Україні мала значно обмежити вплив Президента (який на початку ХХІ ст. ще залишався центром владного механізму і, перебуваючи понад рештою політичних інститутів та гравців, дещо врівноважував політико-економічну конкуренцію решти українських політичних гравців, серед яких були і олігархи). Нагадаємо лише, що процес адаптації бізнес-елітою «під себе» політичного механізму в Україні відбувався поступово. Якщо протягом 1994-1995 рр. політичні рішення все ще приймалися пострадянською елітою, по відношенню до якої власники ФПГ виконували васальні функції, то Конституція 1996 року стає свого роду політичним компромісом між бізнес-елітами відносно того, що в межах президентської республіки статус-кво між бізнес-елітами буде зберігатися за допомогою гіпервпливового Президента. Втім, рішення Верховної Ради (де в той час уже перебували народними депутатами лідери найвпливовіших ФПГ або лобісти ФПГ) про зміну у 1997 р. мажоритарної виборчої системи на змішану свідчило про те, що цей статус-кво є питанням тимчасовим, оскільки через присутність партій у парламенті ФПГ взяли курс на здійснення політичного впливу на виконавчу та законодавчу влади. У 1998 р. до парламенту за списками проходять представники декількох партій: ПЗУ, СДПУ(о), КПУ, СПУ, НДП, СППУ. Ці політичні проекти ще не можуть впливати на виконавчу владу (оскільки виконавчу владу формує Президент), але вони вже можуть впливати і суттєво впливають на хід законодавчого процесу. Йде «політична приватизація» (не інституційна) ФПГ структур виконавчої влади в центрі й на місцях, створюється система васальної залежності чиновника від ФПГ.

У 2000 році різко падає вплив Президента на політичні процеси, що відбуваються в країні («справа Гонгадзе») і ФПГ через своїх представників у парламенті та інших органах влади починають активну дискусію щодо зміни владного каркасу в Україні в бік парламентської республіки, яка дозволить вивести виконавчу владу в центрі та на місцях з-під впливу Президента.

Стислі результати періоду 1994-2002 років полягали у тому, що:

– Президент, інституційно наділений повноваженнями, необхідними для здійснення модераторської ролі української модернізації, виконував лише роль провідного політичного суб'єкта, який перетворився на фундатора, а потім – на «третейського суддю» українських олігархів;

– фрагментована політична еліта як поєднання номенклатури та олігархічного капіталу не була здатна за своєю природою генерувати ідеї, адекватні модернізаційним викликам України, оскільки головною умовою отримання нею прибуткової ренти є низька вартість робочої сили та доступ до демпінгових цін на російські енергоносії. Заради збереження стабільності формування капіталу вітчизняні олігархи виборювали таку політичну модель, яка гарантувала їм (після відходу від влади Л. Кучми) відсутність різких модернізаційних реформ, які могли б серйозно вплинути на ціни на енергоносії (у разі чітко вираженої євроатлантичної геополітичної орієнтації України) або на зростання рівня заробітних плат в Україні (у разі адаптації українського законодавства до європейського);

– середній клас через свою нечисельність і слабкість, залежність від олігархів, нерозвинутість інститутів громадянського суспільства в Україні також не мав можливості виконувати функцію суб'єкта модернізації;

– поглиблювалося відчуження політичного класу (зорієнтованого на збереження існуючого статус-кво) від переважної більшості населення, орієнтованого на запровадження більш високих соціальних та економічних стандартів життя;

Період 2004-2007 рр. характеризується, по-перше, закінченням моноцентричного впливу на політичні процеси в країні з боку Президента і початком жорсткої політичної конкуренції всередині політичного класу за визначення політичного курсу розвитку країни; по-друге, пролонгацією процесу перетворень в Україні з відсутнім суб'єктом модернізації.

Підсумки президентства В. Ющенка протягом 2004-2007 рр. дозволяють стверджувати, що разом із Президентом Ющенком в Україні не з'явився суб'єкт модернізації. Аналітики підкреслюють, що сталося це не тільки через суб'єктивні обставини, але й завдяки цілком об'єктивним факторам, головним серед яких є стан сучасної української еліти. Олігархічні групи після відходу Л. Кучми від влади в Україні створили для себе (через політичну реформу 2004-2006 рр.) політичне поле, в межах якого відсутній домінуючий політичний суб'єкт. Політично обмежений у важелях впливу на політичну та економічну сфери, позбавлений підтримки у парламенті, Президент не може виконувати роль суб'єкта модернізації. Уряд та парламент, що формуються і контролюються правлячими олігархічними групами, також не здатні виконувати модернізаційні функції, оскільки виконують роль політичних інститутів, через контроль яких українські олігархи продовжують отримувати свої ренти шляхом консервації сучасного політичного та економічного стану України.

На наш погляд, політичні реалії сучасної України та сучасні українські лідери є такими, що змушують констатувати, що модернізація – не оптимальний на даний момент метод оновлення суспільства, оскільки вимагає існування дієвого суб'єкту модернізації. На цю роль не може претендувати в Україні ані політик, ані політична еліта, ані політичний інститут, ані соціальний прошарок. Шлях поступового оновлення України – це демократичний транзит. Головна умова демократичного транзиту – існування внутрішньоелітного конфлікту – достатньо рельєфно представлена в сучасній Україні. Вада демократичного транзиту як методу оновлення суспільства полягає в тому, що пошук української моделі демократії відбуватиметься через пошук внутрішньоелітного діалогу, а питання ідеологічного концепту, мети і завдань діалогу поки що залишаються поза межами серйозної уваги елітних груп. Утім, подальше імплантування України у світові та європейські процеси стає тим чинником, що вимагає чіткого позиціонування нашої країни щодо діючих у світі центрів впливу, систем безпеки, політичних та соціально-економічних стандартів. На думку автора дисертації, саме процес неминучої вбудови України в сучасний світ буде тим чинником, що прискорить остаточне завершення формування нового політичного класу, який буде змушений зайнятися стратегічним позиціонуванням України, шукати синтезні схеми та політичні конструкції та через це відійти від домінування корпоративних стандартів і провайдерської місії інтересів у «великій політиці» лише частини українських регіонів.

Зазначимо, що за роки незалежності в більшості пострадянських країн політична еліта так і не перетворилася на повноцінного суб'єкта суспільного оновлення. В Україні цьому заважає низка чинників.

Першим з них є кланово-олігархічна модель сучасної української еліти. Сама по собі вона не є автоматичною перешкодою для становлення такої еліти як суб'єкта розвитку. Все залежить від того, на що буде така модель націлена: швидке економічне зростання суспільства чи подальше збагачення еліти. Корпоративно-олігархічна модель еліти ефективно функціонує у більшості розвинутих країн. Українські реалії діаметрально протилежні. Вітчизняні фінансово-промислові політичні групи використовують владу передовсім з метою контролю над фінансовими потоками та їхнім перерозподілом на власну користь. Їхньою візитівкою є корупція на всіх рівнях влади, зацикленість на цінностях особистого вжитку, зневага та цинізм у ставленні до народу, прикриті димовою завісою декларативного «народовства» та безсоромного популізму. Досягнення за всяку ціну високого матеріального та політичного статусу, не підкріплене позитивною соціальною ідентифікацією, породило феномен «влади без слави» (у термінах В. Зливкова), коли представники еліти можуть робити що завгодно, однак нездатні отримати визнання суспільством себе як непересічних особистостей.

Другим чинником є надмірна фрагментованість політичної еліти, що породжена недостатньою соціальною структурованістю суспільства. Розколота за ідеологічними, організаційними, цинічно-орієнтаційними, регіональними та іншими ознаками, еліта провокує перманентні конфлікти як у

власному середовищі, та і у суспільстві загалом. Це, в свою чергу, впливає на легітимізацію влади та її рішень і створює постійну загрозу сповзання у бік тотальної нелегітимності правлячого режиму.

Істотним недоліком сучасного модернізаційного процесу є нерозробленість ідеології реформування суспільства. Невирішеність принципових питань докорінних перетворень зводить нанівець всі наміри реформаторів. Спроби розроблення концептуальних засад суспільного реформування були (взяти хоча б програму «Україна – 2010»), однак їхній науковий рівень був доволі сумнівним. Кожна елітарна група починає своє правління запереченням того, що зробили попередники, та намаганням розпочати все, так би мовити, «з чистого аркуша». Ігнорування елітою факту зростання ролі інтелектуалізації усіх сфер суспільної діяльності значно обмежує модернізаційний потенціал суспільства.

Обмежує модернізаційний потенціал сучасної еліти також фінансова неспроможність будь-якого з існуючих владних угруповань самотужки реалізувати хоча б один модернізаційний проект національного масштабу. А ділитися реальною владою задля досягнення суспільного прогресу вони поки що не бажають.

Істотний вплив на модернізаційний процес має високий ступінь «приватизації» інститутів держави різними кланово-корпоративними структурами. Інтереси держави значною мірою отожднюються з інтересами конкретних комерційних структур, а «приватизоване» державне чиновництво виступає лобістами цих інтересів.

Підсумовуючи, можна зазначити, що попри всю недосформованість, недорозвиненість, неподготовленість політична еліта відіграє значну роль у модернізаційних процесах. Це зумовлено недостатнім розвитком громадянського суспільства, пасивністю населення стосовно постійної участі у суспільно-політичному житті. За таких умов українські можновладці, не відчуючи контролю і стимулювання до реформ з боку суспільства, віддають перевагу суто формальним перетворенням, а не реальним системним змінам, що свідчить про недостатню ефективність та неадекватність їхньої діяльності стану справ. Єдиним виходом з такої ситуації є істотне підвищення якості української політичної еліти шляхом її глибокого оновлення та залучення нових людей, яскравих особистостей, які краще відповідали б потребам модернізації суспільства та викликам сучасного глобалізованого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гельман В. Я. Постсоветские политические трансформации. Наброски теории / В. Я. Гельман // Полис. – 2001. – № 1. – С. 15–29.
2. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Монографія / В. П. Горбатенко. – К.: Академія, 1999. – 240 с.
3. Політологія: посібник для студентів вищих навч. закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К.: Академія, 2001. – 528 с.
4. Щедров С. В. Політичні партії як джерело ротації еліти / С. В. Щедров // Грані. – 2009. – № 6 (68) Листопад-грудень. – С. 167–170.
5. Kullberg I. Elites, Institutions and Democratization in Russia and Eastern Europe / I. Kullberg, J. Higley, J. Pakulski // Gill G. (ed.) Elites and Leadership in Russian Politics. – St. Martin's Press, 1998. – 176 p.

Поліщук Наталія Володимирівна, Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне (Україна)

УДК [101:37]:[130.123.4:17]

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ РОЛІ БОГОЛЮДИНИ У СТАНОВЛЕННІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ

В статті розглядається можливість благородного впливу прикладу навчання Ісуса Христа на сучасних студентів при отриманні ними відповідної освіти. Показано, що навіть такій визначній постаті, Боголюдині, необхідно було старанно навчатися на протязі тривалого часу, щоб виконати свій обов'язок Месії.

Ключові слова: студенти, навчання, освіта, духовність, мораль, релігія, Ісус Христос, Біблія, Бог, людство, історія, педагогічний процес